
Umowa dowodowa a zasada prawdy materialnej

Zasada prawdy w KPC

Jedną z podstawowych zasad postępowania cywilnego jest zasada prawdy²⁶. W piśmiennictwie istnieje spór co do koncepcji zasady prawdy, a więc do tego, w jaki sposób sąd orzekający ma ustalać w postępowaniu cywilnym stan faktyczny danej sprawy²⁷. Poznanie prawdy jest jednym z głównych celów postępowania, jednak pojawiają się wątpliwości, czy mamy do czynienia z zasadą prawdy materialnej, zasadą prawdy formalnej, czy też chodzi po prostu o zasadę prawdy.

H. Dolecki prezentuje pogląd, że w KPC²⁸ obowiązuje zasada prawdy, bez dookreślenia, czy chodzi o zasadę prawdy materialnej czy też formalnej²⁹. „Zawarte w ustawie pojęcie »prawda« bez żadnych dodatkowych określeń jest prawidłowe i odpowiada potrzebom związanym ze stosowaniem prawa. Prawda to zgodność wyjaśnień stron, czy też ustaleń sądu, z faktami zaistniałymi w przeszłości, które mają być podstawą do wydania orzeczenia»³⁰. Zaletą tego stanowiska jest jego prostota, gdyż prawda może być tylko jedna. Natomiast jego główną wadę stanowi fakt, że stanowisko to niczego nie wyjaśnia – w koncepcji zasady prawdy nie chodzi o rodzaj prawdy, ale o sposób jej ustalenia w postępowaniu cywilnym.

W doktrynie prawa wskazuje się, że „terminu »prawda materialna« używa się na określenie takiego stanu rzeczy, w którym ustalenia faktyczne będące podstawą rozstrzygnięcia sprawy odpowiadają faktom rzeczywistym. Termin »prawda formalna« (sądowa) łączy się natomiast ze zgodnością ustaleń sądu z materiałem procesowym przedstawionym przez strony, a więc materiałem zgromadzonym w aktach sprawy. Trzeba jednak zauważyć, że nie zawsze uzasadnione jest przeciwstawianie rezultatów uzyskanych w związku z realizacją obu tych zasad. Jeżeli bowiem na rozstrzygnięcie danej sprawy spojrzeć się jednocześnie przez pryzmat obu tych zasad, to wielokroć można przyjąć – choć kwestia ta jest ocenna – że doszło do zespolenia ich rezultatów, a więc, że dane rozstrzygnięcie jest zgodne zarówno z prawdą materialną, jak i formalną. Jest to

²⁶ Szeroko na ten temat pisze m.in.: H. Mądrzak, *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego*, [w:] E. Łętowska (red.), *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 387 i n.

²⁷ Tamże.

²⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1360, z późn. zm.

²⁹ H. Dolecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366*, wyd. 2, Warszawa 2013, uwaga 6 do art. 3.

³⁰ Tamże.

zresztą stan idealny, który świadczy, że z punktu widzenia poznania podłoża faktycznego sporu sąd wzorowo spełnił swoje zadanie”³¹.

Większość przedstawicieli doktryny stoi na stanowisku, że przed nowelizacją KPC z 2019 roku dominował pogląd o obowiązywaniu zasady prawdy formalnej³², co oznacza, że rozstrzygnięcie sądu powinno być zgodne z treścią materiału procesowego zebranego w toku postępowania. W tak rozumianej zasadzie prawdy wykrycie prawdy przez sąd ogranicza się w zasadzie do: przeprowadzenia dowodów zgłoszonych przez strony, na nich bowiem spoczywa ciężar dowodu (art. 6 KPC), możliwości udzielenia stronom i uczestnikom postępowania występującym bez adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa potrzebnych pouczeń co do czynności procesowych (art. 5 KPC) i ewentualnego dopuszczenia przez sąd orzekający z urzędu dowodu niewskazanego przez strony (art. 232 KPC).

Wyrażano również innym pogląd, a mianowicie, że wynikiem postępowania cywilnego ma być orzeczenie zgodne z prawdą materialną, a więc że sąd orzekający jest zobowiązany do wyjaśnienia rzeczywistego stanu faktycznego konkretnej sprawy³³. Według J. Bodio przejawem zasady prawdy materialnej w procesie są m.in. przepisy dotyczące wyposażenia sądu w inicjatywę dowodową (art. 232 KPC), pozostawienie sądowi prawa swobodnej oceny dowodów (art. 233 KPC), a także spoczywający na stronach obowiązek mówienia prawdy (art. 3 KPC)³⁴. Natomiast podkreśla się również, że zasada ta jednak nie ma charakteru absolutnego, gdyż istnieją przypadki, w których w imię innych wartości świadomie odstępuje się od niej lub ogranicza poznanie prawdy w postępowaniu cywilnym, co ma miejsce np. w przypadku domniemań prawnych (art. 234 KPC)³⁵. Zgodzić się jednak należy z A. Jakubeckim, że w przypadku, w którym dopuszczenie dowodu z urzędu traktowane będzie jako rzecz marginalna, mówienie o obowiązywaniu zasady prawdy materialnej jest pozbawione podstaw³⁶.

³¹ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 55.

³² Zamiast wielu: K. Knoppek, *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, „Palestra” 2005, nr 1–2, poz. 9, s. 9 i n.

³³ Zamiast wielu: J. Bodio, [w:] A. Jakubek, *Komentarz aktualizowany do art. 3 KPC*, LEX/el. 2018, Nb 4.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ A. Jakubek, *Naczelnne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] I. Ratusińska (red.), *Czterdziestolecie KPC. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Kraków 2006, s. 371.

W doktrynie wielokrotnie podkreślano, że zmiany, jakie zachodziły w postępowaniu cywilnym od 1996 r., zmierzały ku odchodzeniu ustawodawcy od obowiązku dążenia do ustalenia prawdy materialnej na rzecz prawdy formalnej³⁷.

Takie też poglądy były wyrażane w orzecznictwie sądowym³⁸. „Zgodnie z przepisem art. 3 KPC, strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody. Przepis ten nie nakłada zatem na sąd obowiązku dążenia do wykrycia prawdy obiektywnej (materialnej) bez względu na procesową aktywność stron. Wręcz przeciwnie, przy rozpoznawaniu sprawy na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, zmienionych ustawą z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego... (Dz.U. Nr 43 z 1996 r., poz. 189), rzeczą sądu nie jest zarządzenie dochodzeń w celu uzupełnienia lub wyjaśnienia twierdzeń stron i wykrycia środków dowodowych pozwalających na ich udowodnienie ani też sąd nie jest zobowiązany do przeprowadzenia z urzędu dowodów zmierzających do wyjaśnienia okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 232 KPC). Obowiązek przedstawienia dowodów spoczywa na stronach (art. 3 KPC), a ciężar udowodnienia faktów mających dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie (art. 227 KPC) spoczywa na stronie, która z faktów tych wywodzi skutki prawne (art. 6 KC)”³⁹.

Wydaje się jednak, że nowelizacja KPC z 2019 roku powoduje, że w postępowaniu cywilnym na nowo zacznie obowiązywać zasada prawdy materialnej⁴⁰.

Argumentem przemawiającym za poparciem takiej tezy jest wprowadzenie klauzuli zakazu nadużywania praw procesowych (art. 4¹ KPC) oraz dokonanie zmian w zakresie wprowadzenia postępowania przygotowawczego⁴¹ oraz postępowania dowodowego⁴².

W uzasadnieniu do przedmiotowego projektu ustawy stwierdzono, iż wprowadzenie klauzuli nadużycia prawa procesowego ma doprowadzić do tego, aby proces cywilny był sprawny i rzetelny⁴³. „Znamię nadużycia prawa procesowego należy określić w sposób syntetyczny, a jednocześnie możliwie najściślejszy. Należy podzielić spostrzeżenia autorów zajmujących się tą tematyką, że przy określeniu istoty nadużycia uprawnienia procesowego należy się odwołać do celu obowiązywania danej instytucji prawa procesowego. Ocena, że dana czynność strony stanowi

³⁷ J. Jankowski, *Dążenie do poznania prawdy w postępowaniu cywilnym*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Iuridica” 2014, nr 73, s. 117 i n.

³⁸ Tak m.in. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 29 grudnia 2003 r., I ACa 1457/03, Legalis nr 68324.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Ustawa z dnia 4 lipca 2019 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw.

⁴¹ Art. 205¹ i n. KPC

⁴² Art. 213 i n. KPC

⁴³ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, s. 29 i n., druk sejmowy nr 3137.

nadużycie uprawnienia procesowego, winna się opierać na ustaleniu celu, który strona chce osiągnąć, podejmując daną czynność, i na ocenie, czy cel ten jest usprawiedliwiony w świetle procesowego przeznaczenia danej instytucji – czyli, innymi słowy, czy cel działania strony *in concreto* jest zgodny z celem danej instytucji procesowej *in abstracto*. Oczywiście należy brać pod uwagę nie cel przez stronę deklarowany – przecież strona nigdy nie przyzna, że zmierza dla zwłoki czy szykany – lecz rzeczywisty, o którym świadczy przewidywany wynik danej czynności w okolicznościach danej sprawy, nie tylko prawnych, ale przede wszystkim faktycznych⁴⁴.

Natomiast uzasadniając wprowadzenie rozbudowanego postępowania przygotowawczego, podkreślono, że „Projektowany model postępowania zakłada, że sprawa rozstrzygana jest na pierwszym posiedzeniu (proj. art. 206¹), poprzedzonym w razie potrzeby posiedzeniem przygotowawczym (proj. art. 205⁴ § 3), oraz że po zakończeniu posiedzenia przygotowawczego procedowanie ze sprawą będzie przebiegało według planu rozprawy (proj. art. 206 i proj. art. 208 § 1)”⁴⁵. W uzasadnieniu projektu ustawy nie tylko podkreślono rolę sądu i jego aktywność na tym etapie postępowania, ale także zwrócono uwagę na możliwość długotrwałego prowadzenia postępowania przygotowawczego, tak aby wyjaśnić okoliczności sprawy⁴⁶.

Wniosek o powrocie do zasady prawdy materialnej płynie także z uzasadnienia odnoszącego się do zmian w postępowaniu dowodowym, w którym podkreślono, że sąd ma ustalić, czy dane fakty miały miejsce, biorąc pod uwagę całokształt okoliczności sprawy⁴⁷.

W opinii do przedmiotowego projektu ustawy przygotowanego przez Radę Legislacyjną wskazano, że „Propozycje zawarte w opiniowanym projekcie należy uznać za najdalej idące zmiany KPC w porównaniu z dokonanymi już w historii obowiązywania tego kodeksu, z wyjątkiem nowelizacji będących naturalną konsekwencją zmian społeczno-gospodarczych w Polsce w 1989 roku. O ile w latach 90. XX w. dało się zaobserwować tendencję do przekształcania polskiego postępowania cywilnego z modelu socjalnego w kierunku liberalnym, o tyle począwszy od nowelizacji KPC z dnia 16 września 2011 r., wyraźnie dostrzegalna jest tendencja przeciwna. Wiąże się to głównie z wzmocnieniem roli sądu jako podmiotu mającego zapewnić efektywne zgromadzenie materiału procesowego i rozpoznanie sprawy. Szczególnie ujawnia się ona w opiniowanym projekcie, czego dowodem są przede wszystkim dwie nowe instytucje: organizacja

⁴⁴ Tamże, s. 31.

⁴⁵ Tamże, s. 10.

⁴⁶ Tamże, s. 12.

⁴⁷ Tamże, s. 103.

rozprawy oraz zakaz nadużycia uprawnień procesowych wraz z przyznaniem sądowi instrumentów służących zapobieganiu tym nadużyciom⁴⁸.

Przywołane powyżej zmiany, a więc wprowadzenie postępowania przygotowawczego, zmiany w postępowaniu dowodowym oraz ustawowy zakaz nadużywania uprawnień procesowych poparty instrumentami prawnymi, których zadaniem ma być zapobieganie tymże nadużyciom, wydają się w sposób istotny zwiększać rolę sądu w postępowaniu cywilnym. Sąd nie będzie już biernym obserwatorem aktywności stron, która nierzadko zmierza ku działaniom mającym na celu obstrukcję toczącego się postępowania. Przykładem nadużywania uprawnień procesowych może być choćby wnoszenie oczywiście bezzasadnych pozwów, łańcucha zażaleń odnoszących się do samej kwestii, czy nieuzasadnionych kolejnych wniosków o wyłączenie sędziego opartych na tych samych okolicznościach, które to działania często prowadzą do przewlekłości postępowania. W aktualnym stanie prawnym takie działania będą skutkowały brakiem czynności sądu i dodatkowymi sankcjami dla strony nadużywającej takiego prawa, a więc możliwość obciążenia kosztami postępowania lub też zasądzenia odsetek w wyższej wysokości niż ustawowe. Zmiany jakie nastąpiły w procedurze cywilnej sprawiają także, że to sąd będzie kierował pracami mającymi na celu organizację rozprawy, ponadto zyska również narzędzia prawne pozwalające mu na wyegzekwowanie tego, aby strony przedstawiały dowody na okoliczność wyraźnie wskazanych faktów, które chcą udowodnić. Należy także zwrócić uwagę, że sąd został wyposażony w instrumenty prawne, których zadaniem będzie zapobieżenie możliwości nadużywania praw procesowych przez uczestników postępowania.

Zwolennicy poglądu o obowiązywaniu zasady prawdy materialnej kładą w szczególności nacisk na aktywną rolę sądu (i innych organów) w toku ustalania faktów i ich weryfikowania w ramach prowadzonego postępowania⁴⁹. Taka aktywność sądu, która została przez ustawodawcę podkreślona przy zmianach w postępowaniu przygotowawczym, jak również nałożony na sąd obowiązek ustalenia w toku postępowania dowodowego, czy dane fakty miały miejsce, biorąc pod uwagę całokształt okoliczności sprawy, powodują, że bezspornie zostanie zwiększona aktywna rola sądu w znowelizowanym postępowaniu cywilnym, a co za tym idzie, *expressis verbis* został wyrażony obowiązek ustalenia rzeczywistego stanu faktycznego sprawy. Należy także wspomnieć, że ustawodawca zauważył, że obecny system prawny nie daje sądowi środków prawnych potrafiących skutecznie przeciwdziałać nadużyciom prawa procesowego, stąd też zmiana polegająca na wprowadzeniu klauzuli zakazu nadużycia praw procesowych, co ma pozwolić

⁴⁸ <https://radalegislacynajna.gov.pl/dokumenty/opinia-z-8-lutego-2018-r-o-projekcie-ustawy-o-zmianie-ustawy-kodeks-postepowania-cywilnego>. Data dostępu: 19.07.2019 r.

⁴⁹ A. Jakubecki, *Naczelné zasady...*, s. 371.

wszystkim stronom na prawo do rzetelnego procesu, a więc procesu, którego celem jest dojście do prawdy.

Tym samym, przywołane powyżej zmiany w KPC pozwalają na obronę tezy, że w polskim procesie cywilnym na nowo obowiązuje zasada prawdy materialnej, podobnie jak to miało miejsce przed zmianami zapoczątkowanymi nowelizacją KPC z 1996 roku.

Umowa dowodowa

Odrębne postępowanie w sprawach gospodarczych zostało wprowadzone do Kodeksu postępowania cywilnego 1 października 1989 r. mocą ustawy z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych⁵⁰, po czym zostało zniesione ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁵¹. Mimo zniesienia tego postępowania zachowano wyodrębnione sądy gospodarcze oraz odrębne pojęcie sprawy gospodarczej. Od 3 maja 2012 r. sądy gospodarcze rozpoznawały sprawy gospodarcze w „zwykłym” postępowaniu⁵².

W ocenie ustawodawcy, skutecznym sposobem na przyspieszenie i uproszczenie postępowań w sprawach gospodarczych, jest przywrócenie odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych. „Przywrócenie to nie może jednak się sprowadzić do mechanicznego odtworzenia dawnych przepisów, a to ze względu na zmiany stanu prawnego, które zaszły od 2012 r., jak również na zbędność niektórych dawnych odrębności, która wyszła na jaw przy prowadzeniu spraw gospodarczych w „zwykłym” procesie. Należy więc na nowo wprowadzić te instytucje postępowania gospodarczego, które sprawdziły się w poprzednio funkcjonującym postępowaniu, z pominięciem tych, które tymczasem znalazły się w ogólnych przepisach postępowania cywilnego”⁵³.

Przyspieszeniu prowadzenia postępowań w sprawach gospodarczych ma sprzyjać wyłączenie niektórych instytucji procesowych. Nie są więc dopuszczalne:

- a) zmiana powództwa polegająca na wystąpieniu z nowym roszczeniem zamiast lub obok dotychczasowego – z wyjątkiem rozszerzenia o kolejne świadczenia powtarzające się i zamiany dotychczasowego przedmiotu świadczenia na inny bądź jego równowartość;

⁵⁰ Dz. U. 1989, nr 33, poz. 175.

⁵¹ Dz. U. 2011, nr 233, poz. 1381.

⁵² Uzasadnienie..., s. 96.

⁵³ Tamże.

- b) zmiany podmiotowe w procesie na zasadzie art. 194–196 KPC i art. 198 KPC (dopuszczalne pozostają tylko interwencja z art. 75–83 KPC i przypozywanie z art. 84–85 KPC);
- c) przekazanie sądowi okręgowemu sprawy pozostającej w związku ze sprawą prowadzoną przez ten sąd na zasadzie art. 205 KPC;
- d) zawieszenie postępowania wskutek niestawiennictwa stron na rozprawie na zasadzie art. 177 § 1 pkt 5 KPC;
- e) powództwo wzajemne z art. 204 KPC.

Przyspieszeniu postępowania służyć ma też skrócenie niektórych terminów wiążących strony. Tak więc terminy do umorzenia postępowania zawieszonego na zasadzie art. 182 § 1 KPC wynoszą sześć miesięcy zamiast roku i rok zamiast pięciu lat, termin do żądania wznowienia postępowania na zasadzie art. 408 KPC zamiast dziesięciu lat wynosi co do zasady pięć lat.

Bezpośredniemu przyspieszeniu postępowania służyć ma także wprowadzenie wiążących sąd terminów do podjęcia czynności w sprawie. I tak, termin do przekazania sprawy sądowi właściwemu przez sąd gospodarczy, który stwierdził, że sprawa nie jest sprawą gospodarczą, ma wynosić miesiąc od dnia wdania się w spór przez pozwanego (sprawa gospodarcza, której nie przekazano sądowi gospodarczemu ze względu na upływ tego terminu, ma być rozpoznawana z pominięciem przepisów o postępowaniu w sprawach gospodarczych), zaś termin do rozstrzygnięcia sprawy w danej instancji wynosi sześć miesięcy od wniesienia odpowiedzi na pozew, względnie od usunięcia jej braków albo upływu terminu do jej wniesienia.

W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano także, że wyrazem prymatu zasady szybkości postępowania w sprawach gospodarczych jest wprowadzenie ściślejszych niż w „zwykłym” procesie ograniczeń czasowych w powoływaniu twierdzeń i dowodów⁵⁴. Strony winny podać wszelkie swe twierdzenia co do faktów i dowody na ich poparcie już w pierwszych pismach procesowych: powód w pozwie, a pozwany – w odpowiedzi na pozew (art. 458⁴ § 1 KPC).

Jednakże najbardziej kontrowersyjną kwestią wprowadzoną w tym postępowaniu odrębnym przez ustawodawcę wydaje się być umowa dowodowa.

Zgodnie z przepisem art. 458⁸ KPC:

⁵⁴ Tamże.

§ 1. Strony mogą się umówić o wyłączenie określonych dowodów w postępowaniu gospodarczym w sprawie z określonego stosunku prawnego powstałego na podstawie umowy (umowa dowodowa).

§ 2. Umowę dowodową zawiera się na piśmie pod rygorem nieważności albo ustnie przed sądem. W przypadku wątpliwości uważa się, że umowa późniejsza utrzymuje w mocy te postanowienia umowy wcześniejszej, które da się z nią pogodzić.

§ 3. Umowa dowodowa zawarta pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu jest nieważna.

§ 4. Zarzut nieważności lub bezskuteczności umowy dowodowej można podnieść najpóźniej na posiedzeniu, na którym powołano się na umowę, a jeśli uczyniono to w piśmie procesowym – najpóźniej w następnym piśmie procesowym albo na najbliższym posiedzeniu.

§ 5. Objęcie umową dowodu przeprowadzonego przed sądem przed jej zawarciem nie pozbawia go mocy dowodowej.

§ 6. Sąd nie dopuści z urzędu dowodu wyłączanego umową dowodową.

§ 7. Fakty, które miałyby zostać wykazane dowodami wyłączonymi przez umowę dowodową, sąd może ustalić na podstawie twierdzeń stron, biorąc pod uwagę całokształt okoliczności sprawy. Jeżeli ustalenia wymaga rozmiar należnego świadczenia, przepis art. 322 stosuje się odpowiednio.

Do tej pory w postępowaniu cywilnym występowały dwa rodzaje umów procesowych, a mianowicie: o właściwość sądu (art. 46 § 1 KPC) i o jurysdykcję (art. 1104–1105 KPC). Ustawodawca uznał jednak, że dzisiejszy poziom profesjonalizmu w obrocie gospodarczym pozwala na poszerzenie zakresu autonomii stron w procesie poprzez dodanie kolejnej umowy procesowej: umowy dowodowej⁵⁵.

Niemniej zauważono także, że wprowadzenie kolejnego czynnika wpływającego na przebieg procesu niewątpliwie niesie za sobą ryzyko komplikacji z prowadzeniem spraw, w których czynnik ten się pojawi. „Mogą się pojawić wątki uboczne związane z kwestionowaniem istnienia umowy, jej waloru prawnego, treści itd. Jednakże, mimo wszystkich problemów, których może nastroić umowa stron regulująca przeprowadzenie dowodów przed sądem, wydaje się nie budzić wątpliwości, że strony winny mieć prawo ograniczenia zakresu postępowania dowodowego poprzez wyłączenie określonych rodzajów dowodów. Uwydatni to zasadę, że to strony są gospodarzami procesu i może przyczynić się do sprawniejszego rozwiązania sporu – a po to właśnie, nie dla samego prowadzenia, prowadzi się postępowanie dowodowe. Proporcje między możliwymi

⁵⁵ Tamże, s. 106.

korzyściami a stratami wydają się przeważać na korzyść tych pierwszych zwłaszcza w sprawach gospodarczych, gdzie profesjonalizm stron i szerokie korzystanie z fachowej pomocy prawnej także w obrocie pozasądowym pozwalają zminimalizować ryzyko problemów związanych z umową dowodową⁵⁶.

Ustawodawca ograniczył zakres umowy dowodowej do możliwości wyłączenia dowodów określonego rodzaju, co wynika wprost z brzmienia przepisu art. 458⁸ § 1 KPC.

Natomiast, aby zapobiec nadużywaniu pozycji przez silniejszą stronę umowy, ograniczono zakres umowy dowodowej do określonego stosunku prawnego, tak aby wiązały strony i sąd najwyżej w jednej lub kilku sprawach, a nie we wszystkich sprawach prowadzonych między tymi samymi stronami. Ponadto, ograniczono możliwość zawierania umów dowodowych tylko do stosunków prawnych powstałych na podstawie umowy. Tym samym wyłączona została możliwość zawierania takich umów w sprawach o roszczenia z czynów niedozwolonych⁵⁷.

Umowa dowodowa w świetle zasady prawdy materialnej

Wydaje się, że celem wprowadzenia umowy dowodowej przez ustawodawcę było przekazanie części uprawnień gospodarza procesu z sądu gospodarczego na strony postępowania. Taką tezę można wyprowadzić z faktu, że sąd orzekający nie będzie mógł dopuścić z urzędu dowodu wyłączonego umową dowodową. W przepisie art. 458⁸ § 6 KPC wprost wskazano, że sąd nie dopuści z urzędu dowodu wyłączonego umową dowodową.

Istota procesu cywilnego jest zagadnieniem spornym w nauce prawa⁵⁸. Wydaje się, że najwłaściwiej istotę procesu cywilnego oddaje teoria uznająca proces cywilny jako stosunek prawny cywilnoprocesowy, którego celem jest sprawdzenie przez sąd zasadności roszczenia formalnego⁵⁹. W ocenie Z. Resicha, w procesie cywilnym mamy do czynienia z aktem prawnym wymiaru sprawiedliwości, którym sąd wypełnia funkcję realizacji konstytucyjnej zasady ochrony praw obywateli i innych podmiotów prawa⁶⁰. Proces jest więc aktem prawnym złożonym z szeregu następujących po sobie czynności procesowych, ukierunkowanych na rozpoznanie przez sąd spornej sprawy cywilnej i na uzyskanie rozstrzygnięcia⁶¹.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Szeroko na ten temat: Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985.

⁵⁹ H. Trammer, *Następcza bezprzedmiotowość*, Kraków 1950, s. 19 i n.

⁶⁰ Z. Resich, *Istota...*, s. 276.

⁶¹ Tamże.

Mając powyższe na względzie, pojawia się pytanie, o zdolność sądu do rozpoznania istoty sprawy, w sytuacji, w której sąd jest ograniczony w możliwości przeprowadzenia dowodów.

Kwestia dopuszczalności zawierania umów dowodowych pojawiała się już w przedwojennym piśmiennictwie i była poddana zdecydowanej krytyce⁶². „Normy regulujące postępowanie dowodowe są bodajże najczulszym momentem procesu cywilnego. One to bowiem decydują o tym, czy sędzia będzie miał środki do odpowiedniego zebrania materiału a w konsekwencji one w pierwszym rzędzie decydują o jakości orzeczenia. Wprawdzie nowoczesne prawo procesowe cywilne nie wprowadza w tej dziedzinie w całej pełni zasady postępowania z urzędu i w większości wypadków sędzia będzie wiązany wnioskami stron, to jednak ustawodawca, tworząc te normy starał się zapewnić stronom możliwość jak najlepszej obrony swoich praw przez umożliwienie sędziemu odtworzenia stanu faktycznego jak najbardziej zbliżonego do istotnego stanu rzeczy. I właśnie w zapewnieniu stronom tej możliwości będzie leżał interes publiczny. Przejawi on się w daniu stronie ochrony prawnej w postaci umożliwienia jej przedstawienia sądowi istotnego stanu rzeczy, na którym strona prawo swoje opiera”⁶³. Jak słusznie zauważa W. Mikuszewski, doświadczenie życiowe pozwala na postawienie tezy, że strona dopiero w toku procesu, może ostatecznie się zorientować, które środki dowodowe będą dla niej korzystne⁶⁴. Tym samym zawarcie umowy dowodowej pozbawia strony możliwości użycia takich środków dowodowych, których konieczność przedstawienia pojawi się dopiero w postępowaniu dowodowym, a których użycia strona zrzekła się w drodze umowy wtedy, gdy jeszcze nie mogła wiedzieć jakie okoliczności trzeba będzie udowodnić i przy pomocy jakich środków dowodowych⁶⁵. „Należy też tu zaznaczyć, że przy dopuszczalności procesowych umów dowodowych otwiera się szerokie pole do nadużyć, a w szczególności do wykorzystania przewagi, jaką jedna strona ma nad drugą w chwili zawierania umowy czy to z powodów ekonomicznych czy jakichkolwiek bądź innych (np. druga strona nie orientuje się w sytuacji, nie zdaje sobie sprawy z niebezpieczeństwa umowy itp.)”⁶⁶.

Ponadto zwrócić należy uwagę na fakt, że na podstawie umowy dowodowej zawartej przez strony postępowania może powstać brak możliwości przeprowadzenia dowodu kluczowego dla rozstrzygnięcia sprawy. Taka sytuacja może się pojawić choćby poprzez wyłączenie dowodu z opinii biegłego, który niejednokrotnie, szczególnie w sprawach niezwykle skomplikowanych, a należy zauważyć, że takie sprawy nierzadko pojawiają się w sprawach gospodarczych, pozwala

⁶² W. Mikuszewski, *Dopuszczalność umów regulujących sposób prowadzenia dowodów w procesie*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Poznań 1939, nr 3.

⁶³ W. Mikuszewski, *Dopuszczalność...*, s. 236.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże.

sądowi, który nie posiada specjalistycznej wiedzy w danej materii, na podjęcie właściwej decyzji i poprawne rozstrzygnięcie sprawy.

Tytułem przykładu można wskazać na zawarcie umowy dowodowej o wyłączeniu dowodu z opinii biegłego z zakresu budownictwa w przypadku przedsiębiorców zajmujących się zawodowo budową dróg. W przypadku, w którym dojdzie pomiędzy nimi do sporu o niewłaściwe wykonanie umowy (a więc niewłaściwe wybudowanie jakiejś infrastruktury drogowej), to sąd, który nie posiada fachowej wiedzy w tym przedmiocie, nie będzie w stanie ustalić jaki jest rzeczywisty stan faktyczny danej sprawy, a co za tym idzie, wydać rzetelnego rozstrzygnięcia w tym sporze. Co więcej, można sobie wyobrazić sytuację, że przedsiębiorcy dominujący, a więc główni wykonawcy, czy też główni podwykonawcy takich robót drogowych, będą zawierać z pomniejszymi podwykonawcami umowy na wykonanie części usług, gdzie integralną częścią takiej umowy będzie właśnie umowa o wyłączeniu dowodu z opinii biegłego w przypadku zaistnienia sporu pomiędzy stronami takiej umowy. Takie ograniczenie dowodu może być wykorzystywane do nieregulowania całości, czy też części płatności za wykonane prace, względem podwykonawcy, powołując się na niewłaściwe wykonanie umowy. Należy zauważyć, że mali podwykonawcy często nie dysponują odpowiednim zapleczem prawnym, aby już na etapie zawierania umów na wykonanie prac wraz z klauzulą umowy dowodowej, przewidzieć jakie to może nieść za sobą ryzyko w przyszłości.

Choć w przepisie art. 458⁶⁷ § 7 KPC wskazano, że fakty, które mogłyby zostać wykazane dowodami wyłączonymi na mocy umowy dowodowej sąd będzie mógł natomiast ustalić wyłącznie na podstawie twierdzeń stron, biorąc pod uwagę całokształt okoliczności sprawy, zaś jeżeli wątpliwości będzie budziło ustalenie rozmiaru należnego świadczenia, sąd będzie mógł zastosować art. 322 KPC, tj. zasądzić odpowiednią sumę według swej oceny, opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy, to jednak nie niweluje to możliwych zagrożeń z tym związanych.

W określonych sytuacjach umowa dowodowa utrudni lub uniemożliwi dotarcie do prawdy materialnej. Stoi to z oczywistą sprzecznością z przywoływanymi wcześniej zmianami, z których wynika powrót do tzw. zasady prawdy materialnej, a więc do obowiązku nałożonego na sądy do ustalenia stanu faktycznego danej sprawy jaki rzeczywiście miał miejsce.

Warto również zauważyć, że w toku prac nad projektem ustawy nowelizującej KPC pojawiały się głosy krytyczne, zarówno co do przywrócenia odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych, jak i co do szczegółowych rozwiązań⁶⁷.

⁶⁷ Zob. raport z konsultacji publicznych, s. 156 i n.

Wydaje się, że cel odrębnego postępowania gospodarczego założony przez ustawodawcę, a więc szybkość tego postępowania, ma zostać osiągnięty poprzez ograniczenie praw stron do rzetelnego procesu oraz złamanie jednej z naczelných zasad postępowania, tj. zasady prawdy. Ponadto należy zwrócić uwagę na rozdzźwięk pomiędzy postulowanym przez ustawodawcę powrotem do zasady prawdy materialnej, a jej naruszeniem, poprzez wprowadzenie instytucji umowy dowodowej. Próba ograniczenia dowodów przed sądem gospodarczym nie jest ani konieczna, ani celowa. Wprowadzenie tej instytucji nie zostało również poparte jakimiś istotnymi argumentami. Przyspieszenie postępowania w sprawach gospodarczych można z pewnością osiągnąć bez potrzeby odbierania możliwości dowodzenia swoich twierdzeń stronom postępowania. Zmiany w tej materii spowodują, że sądy będą wydawać wyroki w sprawach gospodarczych, a nie rozstrzygać spory na podstawie wszechstronnego zbadania sprawy i ustalenia rzeczywistego stanu faktycznego.

Umowa dowodowa a zasada prawdy materialnej

Grzegorz Kamiński

O autorze

Doktor nauk prawnych. Prawnik, specjalizuje się w sprawach z zakresu prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego oraz prawa handlowego. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych z szeroko ujmowanego prawa cywilnego i gospodarczego. W kręgu jego zainteresowań badawczych znajduje się postępowanie cywilne, prawo upadłościowe i restrukturyzacyjne oraz prawo handlowe.

ORCID: 0000-0002-1278-7950

Streszczenie

Autor omawia zmiany jakie zostały dokonane w Kodeksie postępowania cywilnego w 2019 roku. W ocenie autora istnieje sprzeczność pomiędzy zasadą prawdy materialnej obowiązującą w Kodeksie postępowania cywilnego a możliwością zawierania umowy dowodowej, która ogranicza dopuszczalność przeprowadzania niektórych dowodów.

Słowa kluczowe

Umowa dowodowa, postępowanie cywilne, zasada prawdy materialnej, postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych.

Contract of proof and the principle of material truth

Grzegorz Kamiński

Summary

The author discusses the changes that have been made in the Code of Civil Procedure in 2019. In the author's opinion, there is a contradiction between the principle of substantive truth in force in the Code of Civil Procedure and the possibility of concluding an evidence agreement that restricts the admissibility of certain evidence.

Key words

Agreement on valid evidence; civil proceeding, material truth principle, business cases